

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

### Μια πρόταση ελπίδας και αγώνα

Στάθης Κουβελάκης

Ξέραμε ότι κάτι ασυνήθιστο συμβαίνει στην Ελλάδα ήδη από το Μάιο του 2010, όταν είδαμε το πλήθος στην πλατεία Συντάγματος να προσπαθεί να εισβάλλει στη Βουλή. Ήταν η μέρα που η πλειοψηφία των Ελλήνων βουλευτών αποφάσισε να αποδεχτεί το περιβόητο Μνημόνιο που συνυπογράφηκε μεταξύ της «σοσιαλιστικής», υποτίθεται, κυβέρνησης του Γιώργου Παπανδρέου και της διαβόητης πλέον «τρίκα», η οποία αποτελείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το ΔΝΤ. Τέτοιες εικόνες είχαμε να δούμε σε δυτική χώρα εδώ και πολλές δεκαετίες. Ακολούθησαν πολλές άλλες, παρόμοιου τύπου. Μια πρώτη κορύφωση σημειώθηκε την άνοιξη του 2011, όταν η πλατεία Συντάγματος και πολλές άλλες πλατείες σε ολόκληρη τη χώρα βρέθηκαν υπό κατάληψη για αρκετές εβδομάδες. Άλλη μια στις 28 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, όταν τα πλήθη παρεμπόδισαν την ομαλή διεξαγωγή των παρελάσεων, δημιουργώντας μια σχεδόν εξεγερσιακή ατμόσφαιρα και οδηγώντας στην παραίτηση της κυβέρνησης, μετά τον ύστατο σπασμό του «δημοψηφίσματος» και της ταπείνωσης του τότε πρωθυπουργού στις Κάννες.

Παρόλο που απέτυχαν να αναχαιτίσουν τη μνημονιακή λαίλαπα, οι δεκάδες μέρες γενικών απεργιών, μαζικών διαδηλώσεων και κάθε είδους συγκεντρώσεων διαμαρτυρίας της περιόδου 2010-12 εξανάγκασαν σε παραίτηση δύο διαδοχικές κυβερνήσεις και οδήγησαν στις πρόωρες εκλογές της άνοιξης του 2012. Αυτές οι εκλογές έφεραν με τη σειρά τους την πλέον εντυπωσιακή πολιτική ανατροπή που έχει γνωρίσει δυτικοευρωπαϊκή χώρα μετά τον πόλεμο. Ένα κόμμα της ριζοσπαστικής Αριστεράς, ο ΣΥΡΙΖΑ, χάρη στη δυναμική που δημιούργησε η πρότασή του για «κυβέρνηση της Αριστεράς» με στόχο την κατάργηση των Μνημονίων, εκτινάχτηκε από το 5% στο 27% και απέιχε οριακά από το να κερδίσει την εκλογική αναμέτρηση. Στο άλλο άκρο του πολιτικού φάσματος, μια σκληρή νεοαζιτιστική οργάνωση, η Χρυσή Αυγή, ξεπήδησε από το απόλυτο περιθώριο και καθιερώθηκε ως σημαντικός πολιτικός παίκτης, μπαίνοντας στη Βουλή με 7%. Η Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ, τα δύο κόμματα που εναλλάχτηκαν στην εξουσία από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, είδαν τα αθροιστικά ποσοστά τους να μειώνονται κατά το ήμισυ και με δυσκολία σχημάτισαν κυβέρνηση συνασπισμού – σε μια πρώτη φάση με τη συνδρομή της ΔΗΜΑΡ.

Αυτή η απίστευτη κοινωνική και πολιτική ανατροπή συνέβη σε μια χώρα κατεστραμμένη από ένα πείραμα χωρίς προηγούμενο: την εφαρμογή του «δόγματος του σοκ» σε μια χώρα του Πρώτου Κόσμου. Μια χώρα που συμμετέχει στη διαδικασία της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» από το 1980 και είναι μέλος της Ευρωζώνης από το 2002. Τέσσερα χρόνια μετά την υπογραφή του Μνημονίου, τα αποτελέσματα είναι απολύτως αντίστοιχα με αυτά που γνωρίζουμε από τις χώρες του Παγκόσμιου Νότου, ή και του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», οι οποίες υποβλήθηκαν στο παρελθόν σε παρόμοια «θεραπεία».

Η ύφεση και η ανεργία έφτασαν σε επίπεδα πρωτοφανή σε αυτή την περιοχή του κόσμου από τη δεκαετία του 1930. Η μαζική φτώχεια επανεμφανίστηκε, το βιοτικό επίπεδο και η υγεία της κοινωνικής πλειονότητας υποβαθμίστηκαν βίαια, τα περιουσιακά στοιχεία της χώρας εκποιούνται σε τιμές ευκαιρίας, η νεολαία με πτυχία και δεξιότητες μεταναστεύει. Η Ελλάδα μετατρέπεται με ταχύ ρυθμό σε μια «συνθηθισμένη» χώρα της παγκόσμιας περιφέρειας, κάπου ανάμεσα στα (υπόλοιπα) Βαλκάνια και τη Χιλή, με την εθνική κυριαρχία της να έχει στην πράξη ακυρωθεί και τους πολιτικούς θεσμούς της να έχουν γίνει το κοινοβουλευτικό προσωπείο ενός ολοένα και πιο αυταρχικού κράτους.

Αυτές είναι οι δύο πλευρές του «ελληνικού εργαστηρίου»: η κοινωνική καταστροφή και ο αγώνας, η λαϊκή αντίσταση και οι εκρήξεις ρατσιστικής βίας, ο αριστερός και ο δεξιός ριζοσπαστισμός. Η κοινωνία ταλαντεύεται διαρκώς ανάμεσα στην απόγνωση και την ελπίδα, την υποταγή και την εξέγερση. Αυτοί είναι οι όροι της μεγαλύτερης πρόκλησης που έχει να αντιμετωπίσει μια δύναμη της ευρωπαϊκής Αριστεράς τις τελευταίες δεκαετίες. Και αυτή η διαπίστωση μας οδηγεί κατευθείαν στην επισήμανση του πιο διακριτού ίσως στοιχείου της προγραμματικής πρότασης που επεξεργάζεται ο Κώστας Λαπαβίτσας στις σελίδες που ακολουθούν. Η πρόταση αυτή αποτελεί το περίγραμμα ενός εφικτού προγράμματος που θα μπορούσε να εφαρμοστεί από μια ριζοσπαστική κυβέρνηση της Αριστεράς, η οποία πιθανόν να σχηματιστεί στην Ελλάδα το επόμενο διάστημα. Δεν είναι, λοιπόν, προϊόν αφηρημένων εικασιών ή ασκήσεων επί χάρτου, αλλά υπόδειγμα πνευματικής και πολιτικής *παρέμβασης* του είδους που δυστυχώς σπανίζει τόσο στη χώρα μας, όσο και στην Ευρώπη από τη δεκαετία του 1970. Μιας παρέμβασης που στηρίζεται σε μια μακρόπνοη μελέτη

των μεταμορφώσεων του σύγχρονου καπιταλισμού, αλλά και της παρούσας κρίσης και, ειδικότερα, του τρόπου με τον οποίο έχει επηρεάσει την Ευρωζώνη και τη νότια περιφέρειά της.

Αποτελεί πλέον κοινό τόπο ότι ο Λαπαβίτσας καθιερώθηκε από την απαρχή της τρέχουσας περιόδου ως ένας από τους κύριους πρωταγωνιστές τής διεθνούς συζήτησης για τα αίτια της κρίσης, αλλά και για τους όρους μιας προοδευτικής διεξόδου από αυτή. Η συμβολή του συνίσταται πρώτιστα στη διερεύνηση των στενών και περίπλοκων σχέσεων μεταξύ της ελληνικής κρίσης και της δομής της Ευρωζώνης, και στη σύνδεση που κατέδειξε ανάμεσα σε αυτές τις δύο πτυχές και την ευρύτερη τάση της χρηματιστικοποίησης, η οποία καθορίζει την εξέλιξη του σύγχρονου καπιταλισμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Η χρεοκοπία της Ελλάδας, λοιπόν, δεν αποτελεί μια «παθολογική εξέλιξη» που παραπέμπει στα γνωστά στερεότυπα περί ανατολικής Μεσογείου (το «σπάταλο κράτος», ο «χαλαρός τρόπος ζωής», η «ανατολίτικη» διαφθορά και τα συναφή). Είναι απλώς μια οξύτατη –λόγω της ειδικής πορείας του ελληνικού καπιταλισμού και του κράτους του– μορφή της εντεινόμενης πόλωσης ανάμεσα στο ευρωπαϊκό κέντρο, με τη Γερμανία ως ηγέτιδα δύναμή του, και την «εσωτερική περιφέρεια», αυτή που έχει εμφανιστεί εντός της Ευρωζώνης και απαρτίζεται από τα υπερχρωμένα PIGS (δηλαδή τα «γουρούνια»: Πορτογαλία, Ιρλανδία, Ελλάδα και Ισπανία), όπως τα αποκάλεσαν κατά την πρώτη φάση της κρίσης.

Σε αυτό το πλαίσιο, το νεοφιλελεύθερο «σοκ λιτότητας» που επέβαλαν τα Μνημόνια και η τροϊκανή κηδεμονία δεν μπορούσε παρά να οδηγήσει σε διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια, δημιουργώντας συνθήκες «αποικίας χρέους» στις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου και αποσταθεροποιώντας περαιτέρω το όλο οικοδόμημα της ΕΕ. Από αυτό

το συμπέρασμα προκύπτει και η θέση που διατύπωσε ο Λαπαβίτσας ήδη από το 2010, στην πρώτη σχετική μελέτη που πραγματοποίησε με τους συνεργάτες του στο RMF, ότι δηλαδή η απόρριψη της λιτότητας και του συνολικού πλαισίου των Μνημονίων, καθώς και το αίτημα της διαγραφής του μεγαλύτερου μέρους του χρέους, θα οδηγούσαν αναπόφευκτα σε ρήξη με την ΕΕ και πιθανότατα σε έξοδο από την ΟΝΕ<sup>1</sup>. Μια τέτοια έξοδος, εφόσον προετοιμαστεί κατάλληλα –κάτι που αποτελεί καθήκον μιας αριστερής κυβέρνησης η οποία αντιμάχεται το μνημονιακό καθεστώς–, θα μπορούσε όχι μόνο να αποδειχτεί βιώσιμη, αλλά και να αποτελέσει ευκαιρία για τη ριζική αλλαγή του οικονομικού μοντέλου που οδήγησε την Ελλάδα στην τωρινή καταστροφή.

Δεν ήταν βέβαια όλοι διατεθειμένοι να ακούσουν αυτό το «διά ταύτα», για να το πούμε ευγενικά. Η ελληνική άρχουσα τάξη και το πολιτικό προσωπικό της δεν μπορούν ούτε καν να διανοηθούν τη δυνατότητα μιας πορείας διαφορετικής από την ολοένα και πιο υποτελή θέση τους εντός της ΕΕ και της ΟΝΕ, όποιο και αν είναι το κόστος της. Χρησιμοποίησαν το φόβο που προκαλεί σε μια κοινή γνώμη η οποία έχει γαλουχηθεί με το δόγμα του ευρωπαϊσμού το ενδεχόμενο της εξόδου, ή μάλλον το ενδεχόμενο της αποπομπής της Ελλάδας από την Ευρωζώνη, ως μέσο διαρκούς εκβιασμού του εκλογικού σώματος, που καλείται να αποδεχτεί τη λεηλασία των Μνημονίων ως κάποια μορφή αναγκαίας «θυσίας». Φαίνεται όμως ότι και ο κύριος όγκος της ελληνικής Αριστεράς, όπως και της υπόλοιπης ευρωπαϊκής Αριστεράς, παρά την κριτική που ασκεί στη νεο-

---

1. Βλ. [www.researchonmoneyandfinance.org](http://www.researchonmoneyandfinance.org) και σε μορφή βιβλίου, C. Lapavistas, A. Kaltenbrunner, G. Lambrinidis, D. Lindo, J. Meadway, J. Michell, J. P. Paineira, J. Powell, E. Pires, A. Stenfors, N. Teles and L. Vatikiotis, *Crisis in the Eurozone*, Verso, London & New York 2012.

φιλελεύθερη λογική η οποία διέπει τις ιδρυτικές συνθήκες της ΕΕ, δεν είναι διατεθειμένος να αμφισβητήσει τον πυρήνα της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» και της κεντρικής της στόχευσης, την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Επιπλέον, η ελληνική Αριστερά έδειξε ότι δεν έχει αντίληψη του βάθους της τρέχουσας κρίσης. Μάλιστα, στο διάστημα που προηγήθηκε, μεγάλα τμήματά της είχαν αποδεχτεί ένα είδος καθυστερημένης εκδοχής του «καουτσκιισμού», με αποτέλεσμα να αντιλαμβάνονται τις υποτιθέμενες «επιτυχίες» του ελληνικού καπιταλισμού κατά τη δεκαετία του 2000 ως αποδείξεις της οριστικής και πλήρους ενσωμάτωσης της Ελλάδας στον πυρήνα του προηγμένου ευρωπαϊκού καπιταλισμού, άρα ως επικύρωση της ωριμότητας του «σοσιαλισμού» σε κάποιο απροσδιόριστο μέλλον.

Είναι βέβαια αλήθεια ότι η πρώην μεγάλη δύναμη της ελληνικής Αριστεράς, αυτή που κυριαρχούσε τόσο οργανωτικά όσο και εκλογικά μέχρι την κρίση, το ΚΚΕ, είναι βαθιά εχθρικό προς την ΕΕ. Αλλά η ακραία σεκταριστική του στάση απέναντι στις άλλες αριστερές δυνάμεις και στα «μη ελεγχόμενα» από αυτό κοινωνικά κινήματα, σε συνδυασμό με μια υπεραριστερή ρητορεία που παρουσιάζει το «σοσιαλισμό» και τη «λαϊκή εξουσία» (πάντα, φυσικά, υπό την ηγεσία και τον έλεγχο του Κόμματος) ως προαπαιτούμενα για οποιαδήποτε θετική διεξοδό, του αποστέρησε τη δυνατότητα να παίξει υπολογίσιμο ρόλο σε μια και' αρχάς ευνοϊκή ιστορική στιγμή. Το κόμμα που καταχωρίστηκε ως η ανερχόμενη δύναμη της ριζοσπαστικής Αριστεράς την περίοδο αυτή, ο ΣΥΡΙΖΑ, αποδείχτηκε από την πλευρά του βαθιά προσδεδεμένο στον «αριστερό ευρωπαϊσμό» –δηλαδή στα ευχολόγια περί «προοδευτικής μεταρρύθμισης» της ΕΕ, ή περί μιας «ευρωπαϊκής λύσης για την κρίση»–, που καταδυναστεύει τη σκέψη της ευρωπαϊκής Αριστεράς επί του θέματος.

Παγιδευμένη από τις εσωτερικές της αντιφάσεις, η ελληνική Αριστερά, παρά την πρόσφατη εκλογική εκτίναξή της, δεν μπόρεσε να καταθέσει μια πειστική και ριζοσπαστική εναλλακτική πρόταση για το αποτυχημένο οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο της χώρας και της Ευρώπης. Αν και είναι σε θέση να διεκδικεί την κυβερνητική εξουσία, κάτι που έχει να συμβεί σε ευρωπαϊκή χώρα από τη δεκαετία του 1970, παραμένει ως προς το προγραμματικό της πλαίσιο σε υποτελή θέση. Διατηρεί, για να το πούμε διαφορετικά, τα χαρακτηριστικά μιας πολιτικής δύναμης που στοχεύει απλώς στη δικαιότερη κατανομή του πλούτου και σε ένα πιο αποτελεσματικό Κράτος Πρόνοιας – μια δύναμη «κορπορατιστική» και όχι ηγεμονική, με την έννοια του Γκράμσι. Εξ ου και η δυσανάλογη σημασία που αποδίδει σε όψεις όπως η φορολογική μεταρρύθμιση ή, σε μικρότερο βαθμό, η εισοδηματική πολιτική, δηλαδή σε πολιτικές μεταρρυθμίσεις που είναι μεν απαραίτητες, αλλά απέχουν πολύ από το να προσφέρουν μια αριστερή, ανατρεπτική διέξοδο από την παρούσα καταστροφή.

Εντός του ΣΥΡΙΖΑ, ωστόσο, το ζήτημα της ενδεχόμενης εξόδου από την Ευρωζώνη, και γενικότερα μιας πιο συγκρουσιακής προσέγγισης της σχέσης με την ΕΕ και την ΟΝΕ, έχει γίνει σημείο τομής, το οποίο συμπυκνώνει μια σειρά διαφωνιών πάνω σε στρατηγικά και προγραμματικά θέματα. Τα πιο ριζοσπαστικά κομμάτια του κόμματος –το προερχόμενο από την κλασική κομμουνιστική παράδοση Αριστερό Ρεύμα και το Αριστερό Δίκτυο, μια συσπείρωση τροτσικιστικών οργανώσεων– συγκρότησαν την Αριστερή Πλατφόρμα, που εξέλεξε το 30% των αντιπροσώπων στο ιδρυτικό συνέδριο του ΣΥΡΙΖΑ και ελέγχει το μεγαλύτερο τμήμα των δυνάμεων του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα. Κεντρικοί στόχοι της Αριστερής Πλατφόρμας είναι η στάση πληρωμών ως αναγκαίο όπλο για την επί-

τευξη της διαγραφής του μεγαλύτερου μέρους του χρέους, η συνολική εθνικοποίηση υπό κοινωνικό έλεγχο του τραπεζικού τομέα, καθώς και η προετοιμασία του ενδεχόμενου της εξόδου από την ΟΝΕ. Τα σημεία αυτά πρέπει με τη σειρά τους να κατανοηθούν όχι ως αυτοσκοπός, αλλά ως βασικοί κόμβοι μιας ανατρεπτικής αντιμνημονιακής πορείας που θα ανοίξει το δρόμο για την αντικαπιταλιστική υπέρβαση και το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Χάρη στη σταθερή υπεράσπιση των θέσεων της, η Αριστερή Πλατφόρμα έχει γίνει σημείο αναφοράς για ευρύτερες δυνάμεις της ριζοσπαστικής Αριστεράς που αμφισβητούν το πλαίσιο της ΕΕ, αλλά ταυτόχρονα και ένας από τους προσφιλείς στόχους των κυρίαρχων ΜΜΕ και του πολιτικού συστήματος που την κατηγορούν για «ανεύθυνο αντιευρωπαϊσμό» και για το «σκληροπυρηνικό» αριστερό της λόγο.

Η προγραμματική πρόταση που παρουσιάζει ο Κώστας Λαπαβίτσας σε αυτή τη μελέτη αποτελεί ένα ακόμα βήμα προς τα εμπρός σε αυτή την ανοιχτή συζήτηση. Αντικείμενό της είναι η διατύπωση μιας εναλλακτικής πολιτικής της Αριστεράς, που να συνδυάζει άμεσα και ρεαλιστικά βήματα, ξεκινώντας από μονομερείς ενέργειες για τη διαγραφή του χρέους και την άρση της λιτότητας, με μεσοπρόθεσμα μέτρα που θα είναι απαραίτητα για την αναστροφή της σημερινής πορείας ερείπωσης. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν την αποδοχή ελλειμματικών προϋπολογισμών για περιορισμένα χρονικά διαστήματα, την εθνικοποίηση και την αναδιάρθρωση του τραπεζικού τομέα, την αποκατάσταση των συλλογικών συμβάσεων και την επιστροφή του κατώτατου μισθού και των συντάξεων στα προ-2010 επίπεδα, την επανεκκίνηση ενός προγράμματος δημόσιων επενδύσεων και τη δημιουργία δημόσιων θέσεων εργασίας για τη μείωση της ανεργίας. Τέλος, περιλαμβάνουν την προετοιμασία για μια πιθανή ρήξη με την Ευρωζώνη, που θα επι-



τρέπει τον έλεγχο της νομισματικής πολιτικής. Μερικοί από τους στόχους αυτούς (οι πιο προβλέψιμοι, δηλαδή εκείνοι που προσανατολίζονται προς το εισόδημα και την αναδιανομή του πλούτου) αναφέρονται βέβαια και στα προγράμματα άλλων κομμάτων της Αριστεράς, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος αυτή τη στιγμή συζητά την επικαιροποίηση και την επεξεργασία του προγράμματός του. Στην εναγώνια προσπάθειά τους όμως να αποφύγουν τα ζητήματα που «καίνε» (όπως τη συγκεκριμενοποίηση των μέσων επίτευξης της διαγραφής του χρέους, την απόρριψη της πολιτικής των δημοσιονομικών πλεονασμάτων και, βέβαια, την ανάκτηση του ελέγχου της νομισματικής πολιτικής), τα προγράμματα αυτά, ή μάλλον αυτά τα προγραμματικά σχέδια, διακρίνονται κυρίως για την έλλειψη συνεκτικότητας που τα καθιστά ελάχιστα αξιόπιστα.

Χρειάζεται σε αυτό το σημείο να τονιστεί ότι η προσέγγιση του Λαπαβίτσα ή, για την ακρίβεια, η μέθοδός του μας επιτρέπει να αποφύγουμε τον εγκλωβισμό στα ψευδοδιλήμματα που έχουν εμποδίσει τη ριζοσπαστική Αριστερά να επεξεργαστεί μια εναλλακτική πρόταση απέναντι στην υφιστάμενη κρίση. Ψευδοδιλήμματα του τύπου: Χρειαζόμαστε κάποιο είδος «νεοκείνσιανισμού» ή θα πρέπει να υιοθετήσουμε αμιγώς «αντικαπιταλιστικά» μέτρα; Πρέπει να δοθεί προτεραιότητα σε «εθνικές» λύσεις, με τον κίνδυνο να πέσουμε στην παγίδα μιας «εθνικής (ενδεχομένως ακόμα και «εθνικιστικής») αναδίπλωσης» ή θα πρέπει να επιδιώκουμε μια άμεση «ευρωπαϊκή λύση»; Ο δόκιμος και συνάμα ριζοσπαστικός τρόπος να σκεφτεί κανείς πάνω σ' αυτά τα ζητήματα συνίσταται, όπως μας έχει διδάξει η μαρξιστική παράδοση, στην αλλαγή των όρων με τους οποίους έχουν διατυπωθεί. Αυτό σημαίνει ότι σε κάθε συγκυρία πρέπει να εντοπίζονται τα συγκεκριμένα σημεία που συμπυκνώνουν

τις αντιφάσεις και χαράζουν τις πραγματικές διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των ανταγωνιστικών μπλοκ και των ταξικών δυνάμεων. Κάθε πρόγραμμα που στοχεύει σε μια πραγματική κοινωνική αλλαγή πρέπει να αρθρώνει ένα συνεκτικό σύνολο «μεταβατικών αιτημάτων» που εστιάζουν σε αυτά ακριβώς τα σημεία, έτσι ώστε να λειτουργεί ως ο μοχλός που θα επιτρέψει τη μετατόπιση του συσχετισμού δύναμης και την προσέγγιση του στρατηγικού στόχου. Μετριοπαθή με μια πρώτη ματιά, τα αιτήματα αυτά καθορίζουν ωστόσο το πραγματικό διακύβευμα της συγκυρίας, το «σημείο καμπής» της, από το οποίο μπορεί να ξεπηδήσει κάτι καινοτόμο. Υπό τις τρέχουσες συνθήκες, τέτοιου είδους κόμβοι είναι τα ζητήματα του χρέους και των Μνημονίων, «επικαθοριζόμενα» από το πλαίσιο της ΕΕ και της ΟΝΕ, που αποτελούν την εγγύηση «ύστατης καταφυγής» για τη διαιώνισή τους.

Αυτά τα θέματα είναι ταυτόχρονα εθνικά και διεθνή, σε κάποιο βαθμό ακόμα και διεθνικά. Ωστόσο, από τη σκοπιά της πολιτικής αντιμετώπισής τους, αυτής δηλαδή που εντάσσεται στην προοπτική της κατάκτησης και της διατήρησης της πολιτικής εξουσίας, το εθνικό επίπεδο αποκτά μεθοδολογική προτεραιότητα. Ας παραθέσω εδώ μια περίφημη φράση από το Κομμουνιστικό Μανιφέστο των Μαρξ και Ένγκελς: «Για να κατακτήσει το προλεταριάτο την πολιτική εξουσία, πρέπει να ανυψωθεί και να γίνει η ηγετική τάξη του έθνους, πρέπει το ίδιο να αποτελέσει το έθνος, αν και όχι με την αστική έννοια της λέξης».

Αλλά και ο Γκράμσι διατυπώνει μια παρόμοια, πιο επεξεργασμένη εκδοχή αυτής της θέσης, που αντιστοιχεί ίσως περισσότερο στις σημερινές ανησυχίες μας. Στο ερώτημα αν «Οι διεθνείς σχέσεις προηγούνται ή έπονται [από λογική άποψη] των θεμελιωδών κοινωνικών σχέσεων», ο μεγάλος πολιτικός στοχα-